

Yahudilikte Sözlü Geleneğin Bir Parçası Olarak Agada'nın Bir Değerlendirmesi ^a

İSMAİL BAŞARAN ^b

Geliş Tarihi: 21.11.2019 | Kabul Tarihi: 31.03.2020

Öz: Çalışmamızda, Yahudi sözlü geleneğinin bir parçası olan Agada konusu ele alınacaktır. Bununla birlikte, Agada'nın aksine, Yahudilikte bağlayıcılığı olan Halaka ile de bazı karşılaştırmalar yapılacaktır. Agada sözlü geleneğin, Talmud'da bulunan ve Tora'nın rabbinik yorumuna dayalı olarak etik ve moral değerleri konu edinen bölümüdür. Bu değerler, Tora'nın etik, moral, genel anlamda tüm değerleri ve aynı zamanda Yahudilerin tarihi ve teolojisinden çıkartılarak oluşturulmuş öğretileri ifade etmektedir. Bu metinsel yorumlardan oluşan ahlaki kurallar bütünü Yahudi milletinin karakterine uygunluk arz etmiş ve bundan dolayı bu değerler Halaka'da olduğu gibi asırlardır yaşatılmıştır. Agada, Yahudi toplumuna ait gelenek ve görenekler (folklor), dindar Yahudilerin örnek davranışları ve Halaka'ya (hukuksal) ait hüküm ve kurallara örnekler vererek desteklemek için kullanılacak efsaneler gibi yasal olmayan materyaller sunması bakımından Halaka'dan farklılık arz etmektedir. Çalışmamızda Agada konusu, Yahudilikte kullanılan tarifleri, Halaka-Agada ilişkisi ve Agada'nın çeşitleri bakımından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Agada, Yahudilik, Talmud, Efsane, Halaka.

^a Bu makale, İzmir Demokrasi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü ve İsrailiyat dergisi tarafından 8-10 Kasım 2019 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen 3. *Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı*'nda sunulan tebliğin genişletilerek makale haline getirilmiş şeklidir.

^b İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
ibasaran@hotmail.com

An Assessment of Agada as a Part of Oral Tradition in Judaism

Abstract: In our study, the subject of Agada, which is a part of the Jewish oral tradition, will be discussed. However, some comparisons will be made with Halaka, which is binding in Judaism (as opposed to Agada). Agada is the part of the oral tradition in the Talmud, which deals with ethical and moral values, based on the Rabbinic interpretation of the Torah. These values refer to the Torah's ethics, morale, all values in general, as well as teachings created by taking from the history and the theology of Jews. The whole set of moral rules, which consist of these textual interpretations, conforms to the character of the Jewish nation, and therefore these values have been lived for centuries as in Halaka. Agada, Jewish folk traditions and customs, it differs from Halaka in terms of exemplary behavior of religious Jews and non-legal materials, such as legends that can be used to support examples by giving examples of the rules and rules of Halaka. In our article, the subject of Agada, its definitions used in Judaism, the relationship between Halaka and Agada and the types of Agada will be discussed.

Keywords: Agada, Judaism, Talmud, Legend, Halaka.

Giriş: Kelime ve Terim Olarak Agada

Kelime olarak Agada, “tekrar etme ve okuma” anlamlarına gelmektedir.¹ Terim olarak Agada ise, Talmud'un, tarihi, teolojik ve etik konular², tasavvufi, felsefi ve kelami anlatımlar, anekdotlar, kıssalar, fabllar ve menkıbelerini oluşturan bölüme denilmektedir.³

Diğer bir tarife göre ise Agada, rabbani literatürün hitabet-sel ve nasihatsal (sözlü) yorumları ve nakilleridir. Bu yönüyle Agada, “*The Homiletics of Talmud*” olarak isimlendirilmekte ve bilinmekte, Yahudiler arasında ise “*En Jacob*” şeklinde adlandırılmaktadır.⁴ Agada, rabbani literatürdeki bu tür yorumları ve hikâyeleri naklederken direkt olarak Yahudi Şeriatı'nın yorumunu nakletmeyi hedef olarak seçmez fakat ona muhatap olan kişilerin akıl ve kalplerini cezbetmeyi ve manevi olarak onları şuurlandırmayı amaçlar.⁵

Agada literatürü çok zengin olup, Babil Talmudu'nun üçte birini ve Filistin Talmudu'nun ise altıda birini oluşturmaktadır.⁶ Agada sayesinde, Talmud'un ihtiva ettiği hüküm (emir ve yasaklar) içeren ağır konular, kıssa, menkıbe, deyiş, efsane, fıkrâ ve veciz anlatımlarla biraz yumuşatılıp daha cazip hale getirilmektedir.⁷

Agada, aynı zamanda İbranice'de “hikâye, kıssa” anlamına da gelmektedir. Tevrat ile ilgili geleneksel Yahudi yorumlarını ihtiva eden ve genellikle Talmud'ta bulunan; tarih, eskiye ait

¹ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001, c. 1, s. 38.

² Jacob Neusner, *The Routledge Dictionary of Judaism*, Routledge, London 2004, s. 4.

³ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010, s. 26.

⁴ Jacob ben Solomon Ibn Habib, Abraham ben Moses ben Maimon, *En Jacob: Agada of the Babylonian Talmud*, Indiana University Press, New Jersey 1921, s. 1.

⁵ Harry A. Cohen, *A Basic Jewish Encyclopedia*, Hartmore House, Hartford, 1965, s. 147.

⁶ David Bridger, *The New Jewish Encyclopedia*, Behrman House, New York 1962, s. 183.

⁷ Buna “Talmud Agadası” adı verilmektedir. Bkz. Suzan Alalu, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 1996, s. 301.

efsaneler, mesihi kurtuluş ve gelecekle ilgili vizyonlar, metafizik spekülasyonlar ve ahlaki konuları ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır. Talmud Agadası denilen bu Agada, sadece bu tür konuları içermez. Bunun yanında, ilaç, botanik, astronomi, popüler bilimler ve bilgilere de yer vermektedir. Tüm bunlardan maksat, insanları doğru yola iletmektir. Bunun dışında, Yahudilerin Pesah (Passover) kutlamasında Seder masasının etrafında okunan dini metne de Agada denmektedir.⁸

1. Agada-Halaka İlişkisi

Midraş⁹ yazarlarına göre Yahudilikte Halaka “Şeriat”, Agada ise “Din Felesefesi” (Theosophy)’ni oluşturmaktadır. Onlara göre, Halaka ve Agada bir demir paranın iki yüzü gibidir, dolayısıyla birbirinden ayrılmaları mümkün değildir.¹⁰

Talmud literatüründe Halaka ve Agada’nın birbirini tamamlayıcı rolüne rağmen, Yahudi bilim adamları konuları bakımından bu iki alanı tasnife tabi tutmuşlar ve Halaka çalışmalarını ile felsefi ve hermönetik midraş çalışmalarını genellikle birbirinden ayırmışlardır. Çünkü Halaka ve Agada, hem metodolojik hem de fenomenolojik olarak ayrı çalışma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹

Yahudilikte sözlü geleneğin bir parçası olan Agada¹², Halaka’dan farklı olarak, Yahudilerin mecburi günlük faaliyetlerini içeren hükümlerle direkt ilgili değildir. Agada’nın temelde, Tevrat’ın hikâyesel tarafları, hikmetli ve ahlaki öğretiler, peygamberlerin öğüt ve cemaatine tesellileri şeklinde nakiller yap-

⁸ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul 1998, s. 152-153.

⁹ Midraş, kelime olarak araştırma ve ilmi çalışma anlamına gelmektedir. Yahudi dini literatüründe ise, Kutsal Kitab’a dair yapılan geniş tefsir çalışmasının özel adıdır. Bu tefsirler iki alanda yapılmıştır. Birincisi Midraş Halaka, ikincisi de Midraş Agada’dır. Midraş Halaka, Yahudi hukukunun tam olarak anlaşılması için uğraşırken, Midraş Agada, Kutsal Kitap’tan çıkarılan bu hükümlerden bir ders veya ahlaki bir prensip çıkarmakla uğraşır. Bridger, *The New Jewish Encyclopedia*, s. 319-320.

¹⁰ Yair Lorberbaum, “Reflections on the Halakhic Status of Aggadah”, *Dine Israel*, 24, 2007, s. 30-31.

¹¹ Lorberbaum, “Reflections on the Halakhic Status of Aggadah”, s. 31.

¹² Ron Geaves, *Key Words in Judaism*, Georgetown University Press, Washington, 2006, s. 2.

tığı görülmektedir. Bu şekliyle Agada, hüküm ve emirlerle (onlara destek vermesi bakımından) yani Halaka ile ilgilidir. Fakat Agada, bu hüküm ve emirlerin niçin verildiği, hikmetsel olarak neyi öğrettiği ve telkin ettiğine dair açıklamalarıyla sınırlı kalmaktadır. Bu açıdan Agada, Halaka'yı tamamlayıcı bir özellik taşıdığı görülmektedir.¹³

Agada, insan ile Tanrı arasındaki ilişkiler ve Mesih'in gelişi gibi Halaka'da yer almayan teolojik ve dini problemler içeren konuları da işlemektedir. Böylelikle Halaka'nın eksik bıraktığı bazı konuları dillendirmekte ve insanların akıllarındaki sorulara cevaplar vererek onları rahatlatmaktadır.¹⁴

Halaka ile Agada arasında yakın bir ilişki olduğu çoğu zaman Yahudi rabbileri tarafından ifade edilmektedir. Bu düşünceye göre Agada, Halaka'yı aydınlatmakta, tasdik etmekte ve onaylamaktadır. Yahudi şair Bialik'e¹⁵ göre, Halaka sabit hale getirilmiş bir Agada'dan ibarettir. Agada kapsamında değerlendirilebilecek bir örnek Halaka haline gelebilmektedir. Levililer (19:33)'de geçen; *"Ve diyarınızda bir garip seninle misafir olursa, onu mağdur etmeyeceksiniz"* sözü, rabbani yorumlarda *"Misafire sözlü olarak hiçbir olumsuz ifade kullanmayacaksınız ve onun yabancılığını hatırlatan hiçbir şifahi bir söz kullanmayacak ve onun onurunu incitmeyeceksiniz"* şeklinde tefsir edilmiştir. Burda, *"sözlü olarak misafiri incitmeme"* ahlaki kuralı konarak Agadasal bir hüküm ortaya konmuştur. Daha sonraki dönemlerde Mişna aynı kuralı almıştır. Burada Agada'nın koyduğu ahlaki kural Halaka haline dönüşmüştür.¹⁶

¹³ Geoffrey Wigoder, *The New Standard Jewish Encyclopedia*, Facts on File Inc., New York 1992, s. 19-20.

¹⁴ Adin Steinsaltz, *The Essential Talmud*, Bantam Books, New York 1976, s. 253-255.

¹⁵ Aslen Rusya doğumlu, sonradan Filistin'e yerleşmiş olan Yahudi şairdir. Tam adı Hayyim Nahman Bialik'tir. Yahudiler arasında meşhur olan ilk şiiri, Yahudilerin ideali olan Siyon'a hasreti anlatan şiiridir. Eserlerini Aşkenaz Yahudilerin kullandığı Yidiş dilinde vermiştir. 1924 yılında Tel Aviv'e yerleşmiş ve Yahudiliğin kültürel olarak İsrail'de gelişmesine birçok katkısı olmuştur. Bugün onun adıyla, müze ve bir kültür merkezi bulunmaktadır. Bkz. Bridger, *The New Jewish Encyclopedia*, s. 53-54.

¹⁶ Cohen, *A Basic Jewish Encyclopedia*, s. 147-148.

Agada-Halaka ilişkisine dair diğer farklı bir (olumlu) yaklaşım da Seymour Siegel'e aittir. Ona göre Yahudilikte, ahlaki kuralları ihtiva eden Agada ve ritüelleri içeren Halaka mevcuttur. Burada Agada, insan ile insan arasındaki kuralları, Halaka ise insan ile Tanrı arasındaki ilişkiyi ve hükümleri düzenlemektedir. Bu sebeple, Yahudilikte tek başına Yahudi ahlakından ve Yahudilik Halaka'sından birbirinden bağımsız olarak söz etmek mümkün değildir. Halaka'ya ait kurallar ahlaki kurullarla birlikte ele alınmalı ve Agada mutlaka Halaka haline dönüştürülmeli yani hayata geçirilmeli, uygulanmalıdır.¹⁷

Diğer taraftan, Yahudi rabbileri genellikle Agada ile Halaka'yı muhteva ve işlevleri açısından birbirinden ayrı tutmuşlardır. Onlara göre Halaka, oldukça ağır ve değerli olan altın külçelerine benzer ve herkes tarafından satın alınamaz. Fakat Agada, kolayca anlaşılır özellik taşıdığından daha popülerdir ve herkesçe satın alınabilir. Agada'nın herkes tarafından satın alınabilmesi onun ucuz ve değersiz olduğu anlamına gelmez çünkü hem Halaka hem de Agada, herbiri hakikatın farklı yansınlarını yansıtan ve aslında kaynakları Tevrat olan önemli unsurlardır. Rabbiler Halaka'yı ete Agada'yı şaraba benzetmişlerdir. Bu ikisi arasındaki fark, birisinin temel protein kaynağı olması diğerinin de içecek olarak ruhu yükseltmesidir. Bu yüzden gerçekte Agada, ruhsal yükseliş yolu olarak kabul edilmiştir. Denmiştir ki; "Eğer seninle konuşan ve seni dünyaya getiren Tanrı'yı bilmek (irfan) istiyorsan Agada çalış". Bazı rabbiler Agada'yı, gizemli (esoteric) öğretilerin popülerleşmesi olarak da tarif etmişlerdir.¹⁸

Talmud geleneğinde, Halaka ile Agada'nın farklı çerçeveleri vardır. Halaka, hukuk ile ilgili olduğundan, sık sık "caizdir" veya "yasaklanmıştır", "helal kabul edilmiştir" veya "haram kabul edilmiştir" gibi hukusal ve kesin ifadelerle yer verirken, diğer taraftan Agada ise, anlamları araştırmakta ve yorumlamaktadır.

¹⁷ Seymour Siegel, *Conservative Judaism and Jewish Law*, The Rabbinical Assembly, New York 1977, s. 130-131.

¹⁸ Steinsaltz, *The Essential Talmud*, s. 254-255.

Halaka ile Agada arasındaki ilişki, teori ve pratik, düşünce ve uygulama arasındaki ilişki gibi tarif edilebilir.¹⁹ Agada ile ilgili tüm bu olumlu yaklaşımlara rağmen, Halaka gibi kesin hüküm ifade etmemesinden dolayı Agada'nın Halaka ile yanyana getirilemeyeceğini savunanlar da vardır. Onlara göre, Agada Halka'ya göre ikincil durumdadır ve Halaka ile aynı otoriter güce sahip değildir. Bu yüzden Agada'ya hak ettiğinden daha fazla anlam yüklenmemeli ve Halaka'nın önüne geçirilmemelidir.

Bu görüşü savunanların başında Saadya Gaon gelmektedir. Onun "Agada'ya güvenilmemelidir" kuralı, çoğu Halakist, Kutsal Kitap yorumcuları ve bilim adamları tarafından kabul edilmiştir. Bu kural, aynı zamanda sadece Agada'yı değil Talmud literatürünün halakik olmayan kısımlarını da kapsamaktadır. Gaon, Agada ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Bilinmelidir ki, Agada'nın sözleri kesinlikle sözlü gelenek (shemu'ah) ile aynı statüye sahip değildir. Çünkü Agada'da her yazar konuyla ilgili birtakım varsayımlar yapar, "belki de" veya "söylenebilir" gibi kesin olmayan terimleri kullanmaktan memnuniyet duymaktadır. Bu yüzden böylece meseleler açıkça tanımlanmamakta ve tarif edilmemektedir. Bu nedenle, biz bu sözlere itimat edemeyiz. Bu usül, ne sözlü geleneğin (shemu'ah) ve ne de Halka'nın usulü ve metodudur, ancak sadece varsayımlar üzerinden yapılan ifade tarzıdır.²⁰

Yine aynı şekilde Agada'nın ikincil durumda olduğuna dair bir görüş de R. Shemuel b. Hofni tarafından ifade edilmiştir. Ona göre, erken dönem dini otoritelerin entelektüel anlayışla çelişen sözleri, kabul edilmek zorunda olmayan sözlerdir. Agada sözleri Halaka gibi otoriter sözler değildir çünkü rasyonellik içermemektedir. Agada'da geçen antropomorfik anlatımlar bu konuda verilebilecek en dikkat çekici rasyonel olmayan (mitolojik) örneklerdir.²¹

¹⁹ <https://www.jewishvirtuallibrary.org/aggadah-or-haggadah-jewish-virtual-library>, Erişim Tarihi: 26.10.2019.

²⁰ Lorberbaum, "Reflections on the Halakhic Status of Aggadah", s. 33.

²¹ Lorberbaum, "Reflections on the Halakhic Status of Aggadah", s. 33-34.

Agada'nın rasyonellikten uzak olduğunu söyleyerek tenkit eden Müslüman yazarlar da vardır. Zafer İslam Han, "Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri" adlı makalesinde, rasyonel olmayan bu hikâyelerin hurafeye dayandığını dolayısıyla bunların asılsız ve temelsiz yorumlar olduğunu ve İslami literatürde "İsrailiyat" denilen efsane ve hikâye tarzı anlatımların temelini bunların oluşturduğunu ifade ederek eleştirmiştir.²²

Buradan anlaşıldığına göre, Rabbanî Yahudilikte Midraş'ın önemli bir parçası olan ve derlemeleri (antoloji)²³ içeren Agada'nın statüsü ve Halaka ile ilişkisine dair tek bir görüş bulunmamaktadır. Bazıları Agada'yı Halaka'nın tamamlayıcı bir unsuru görürken ve ona önemli bir anlam yüklerken, diğer taraftan bazı Yahudi rabbileri de Agada'nın sözlü gelenek içinde olmasına rağmen çok büyütülmemesi gerektiğini, Halaka'ya göre tali durumda olduğunu çünkü Agada'nın ifadelerinin rasyonellikten uzak ve subjektif ifadeler ihtiva ettiğini belirtmişlerdir.

2. Agada Çeşitleri

2.1. Mısır'dan Çıkışı Anlatan Agada

Mısır'dan çıkışı anlatan bu Agada (hikâye)²⁴, Fısh Bayramının önemli bir parçasıdır ve bu törende okunması mitzvot²⁵ yani bir emir olarak kabul edilmektedir. Sofra efrafına toplanan aile, Agada'yı hep birlikte okur. Bu anlatı, yaşanan olaylardan esinlenerek oluşturulmuştur. Fısh'ta okunan bu Agada 8. Yüzyılda Gaonlar (Geonim)²⁶ tarafından derlenmiştir.²⁷

²² Zafer İslam Han, Mehmet Aydın, "Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 1981, s. 147.

²³ Edward Kessler, Neil Wenborn, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, Cambridge University Press, New York 2005, s. 293-294.

²⁴ Pesah Agadası'nın tam metni için bkz. <http://www.sevivon.com/images/stories/kutuphane/kitaplar/agada.pdf>, Erişim Tarihi: 25.10.2019.

²⁵ Yahudilikte dini ve ahlaki olarak mecburiyet taşıyan (olumlu ve olumsuz anlamda) emirlere verilen İbranice isimdir. Talmud, 248 olumlu emir ve 365 tane de yasak olmak üzere toplam 613 mitzvot zikretmektedir. Bkz. İsmail Başaran, "Muhafazakâr Yahudilikte İbadet", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 25, 2018, s. 217.

²⁶ Babil'de 6. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasında Yahudi Hukuku (Halaka) konusunda

Mısır'dan çıkışı anlatan Agada'nın bir ritüel şeklinde Fısh Bayramı'nda ifa edilmesi şu şekildedir:

Yahudilik tarihsel anlarıyla yaşayan bir din olduğu için, anıları çocuklara anlatmada ve onların benimsemelerini sağlamada Fısh Bayramı'ndaki Seder sofrası önemli bir yere sahiptir. Genel olarak Seder'deki tüm uygulamalar bu amaca matufken özellikle Mısır'dan çıkış süreciyle birlikte Yahudilerin yaşamını anlatan Agada kitabının okunması önemli bir yer tutar. "Ve o günde oğluna bildirip diyeceksin.."28 emrinin bir gereği olarak yerine getirilmesi gereken bu emir, Seder akşamında şarap kadehlerinin doldurularak aile reisinin önderliğinde Agada'nın okunmasıyla gerçekleştirilir. Burada dillendirilen "Bu yıl buradayız. Gelecek yıl ise Erets-Yisrael'de (İsrail Toprağı) olacağız. Bu yıl köleyiz. Gelecek yıl ise Erets-Yisrael'de özgür insanlar olacağız." ifadeleri Pesah'ın Yahudiler tarafından özgürlüğün sembolü olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış Talmud'ta yer alan birçok önemli olayın gerçekleştiği Nisan ayında Yahudilerin Mısır'dan çıktıklarına ve yine bu ayda özgürlüklerine kavuşacaklarına dair ifadelere dayanmaktadır.²⁹

Agada, İbranice veya iyi bilinen herhangi bir dilde olsun, kelimesi kelimesine ciddiyet içerisinde, bir kutsiyet ve neşe havasında okunmalıdır. Yahudilerin Mısır'dan çıkışıyla ilgili sohbeti gece boyunca sürdürmek asıl amaç olduğundan Seder'in gerçek ideali, Agada metnini okumak değil metnin bu tür sohbetleri başlatması ve gecenin kutsi atmosferine girmektir. Agada okunmadan önce Seder³⁰ tepsisini veya matsayı³¹ tutmak ve ihtiyacı olanların rahatça gelebilmeleri için sokak kapısını açık bırakmak gelenektir. Çünkü Seder'in amaçların-

en büyük otorite sahibi olan rabbilere verilen isimdir. Bkz. Cohen, *A Basic Jewish Encyclopedia*, s. 165.

²⁷ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, s. 38.

²⁸ Çıkış, 13:8.

²⁹ Şevket Özcan, "Yahudilikte Pesah (Fısh) Bayramı ve Semboller Bağlamında Fe-nomenolojik Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 61, 2018, s. 1211.

³⁰ Fısh Bayramında yenen yemek sofrasının adıdır.

³¹ Mayalanmamış ekmeğe verilen isimdir.

dan biri de bir Yahudi evinin her zaman fakirlere, açlara, yal-
nızlara ve misafirlere açık olduğunu göstermektedir.³²

Seder'deki düzen, çocuklar veya onlar yoksa yetişkinler ta-
rafından sorulan dört soru çok önemlidir. Bu dört soru o kadar
önemlidir ki, bir kişi tek başına Seder sofrası kuruyorsa bile bu
soruları sormalıdır. Talmud kaynaklı dört soru şöyledir: Bu
gece, diğer gecelerden ne şekilde farklı ki; *“Her gece bir kez bile
bandırmazken, bu gece iki kez bandırıyoruz?”*, *“Her gece hamets³³
veya matsa yerken, bu gece sadece matsa yiyoruz?”*, *“Her gece çeşit
çeşit yeşillikler yerken, bu gece maror yiyoruz?”* ve *“Her gece ister
oturarak ister yaslanarak yer ve içerken; bu gece hepimiz sola yaslanı-
yoruz?”*. Yetişkinlerin dört soruya, sembollerin derin anlamları-
na uygun olarak, *“Diğer bütün gecelerde...”* şeklinde sorulara
verilen cevapları vardır. Bu gecede, tüm bu yapılanlar doğrul-
tusunda amaç, Yahudi kimliğini daha anlamlı hale getirmeyi
sağlayarak gelecek nesillere aktarmaktır. Bu amaca vesile olan
Seder'de çocuklara özel ilgi gösterilmesi, Mısır'dan çıkış
hikâyesinin geçmişte olup biten bir hikâye değil bütün Yahudi
neslinin hikâyesi olarak görülmesinin gerektiğinin altını çiz-
mektedir.³⁴

2.2. Talmud ve Midraş Öyküleri Anlamında Agada

Halaka'ya dair Midraş, Yahudi Hukuku (Jewish law) ile il-
gili metinlerden hükümsel dersler çıkarırken, Agada'ya dair
Midraş ise, genellikle, Tora'da geçen tarihsel karakterler hak-
kında derinlemesine bilgi vermekte veya bu karakterlerin dav-
ranış ve yaşayışlarından oluşan ahlaki dersler çıkarmaktadır.³⁵

Talmud içeriğinin yaklaşık üçte birini oluşturan Agada bu

³² Özcan, “Yahudilikte Pesah (Fısh) Bayramı ve Semboller Bağlamında Fe-
nomenolojik Bir İnceleme”, s. 1211.

³³ Mayalanmış ekmek veya gıdalar için bkz.
<http://www.sevivon.com/images/stories/kutuphane/kitaplar/agada.pdf>,
Erişim Tarihi: 05.10.2019.

³⁴ Özcan, “Yahudilikte Pesah (Fısh) Bayramı ve Semboller Bağlamında Fe-
nomenolojik Bir İnceleme”, s. 1211-1212.

³⁵ Sara E. Karesh, Mitchell M. Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, ed. J. Gordon
Melton, Facts on File Inc., New York 2006, s. 326-327.

türe dahildir. Bu tür Agada'da, Alaha'nın³⁶ oluşturulması için rabbilerin kendi aralarında yaptıkları münazaraların yanısıra, tarih, felsefe, teoloji ve ahlaki konuları içeren Yahudilere ait adet ve alışkanlıklar (folklor) ele alınmaktadır. Bunun yanında Kutsal Kitap kaynaklı öyküler de işlenmektedir. Keza Kutsal Kitap'tan kaynaklanmayan melekler ve şeytanlar, Yahudi cemaatlerine özgü gelenekler ve şahsiyetler, anlatımı moral değerlere bağlanan hikâyeler de bu tür Agada kapsamındadır. Agada, Alaha gibi bağlayıcı nitelikte değildir ve bu görüşleri ortaya atanların kişisel kanularını yansıtmaktadır. Fakat Agada, Alaha ile beraber birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olarak kaynaşarak Alaha'nın ahlaki değerini yüceltmektedir.³⁷

Midraş Agada olarak bilinen tefsir çalışmalarına genellikle "Midraş" olarak referansta bulunulmakta ve bu çalışmalar bir çok ciltten oluşmaktadır. Bu tefsir çalışmaları (Midraşim), Yahudilik tarihinin erken döneminde ortaya çıkarak gelişmeye başlayan ve Ortaçağlara kadar devam eden Kutsal Kitap folklorünün zengin bir kaynağını oluşturmaktadır.³⁸

Yahudi dünyasında iyi bilinen Midraş koleksiyonları şu şekilde sıralanabilir: 1) *Midraş Rabbah*: Musa'nın Beş Kitabı ve Megillot'un³⁹ herbir bölümü ile alakalı detaylı bilgiler sunmaktadır. 2) *Tanhuma*: Birkaç versiyonu bulunmaktadır ve bazılarınca *Midraş Yelamdenu* olarak bilinmektedir. Hitabet ve dini irşat (vaaz)'a yönelik bir çalışmadır. 3) *Shober Tov*: Mezmurlar Kitabı üzerine nakledilen anlatımlar serisinden oluşmaktadır. 4) *Pesikta de-Rav Kahana*: Yahudi takvimindeki kutlamalar ile ala-

³⁶ Alaha tabiri, İbranice'deki yürümek anlamına gelen "alah" kelimesinden türetilmiştir. Daha çok Tora'daki 613 mitzvot'un uygulanmasını ve bunlara uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımları konu edinir. Din adamları tarafından oluşturulmuştur. Hukuksal ve dolayısıyla bağlayıcı bir tarafı vardır. Bkz. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. 1, s. 51-54.

³⁷ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. 1, s. 39.

³⁸ Bridger, *The New Jewish Encyclopedia*, s. 320.

³⁹ İbranice "Tomarlar" anlamına gelir ve tekili "Megillah"tır. Rulo şeklinde yazılı dinsel öykülere verilen isimdir. Tanah'ın üçüncü bölümünde (Ketuvim) bulunan beş bölüme referansla bu isim kullanılmaktadır. Bunlar, Ester Kitabı, Rut Kitabı, Yeremya, Neşideler Neşidesi ve Süleyman'ın Meselleri'nden oluşmaktadır. Bkz. Karesh, Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, s. 319.

kalı anlatımları içermektedir. 5) *Pirke de-Rabbi Eliezer*: Tora'nın Tekvin ve Çıkış bölümleri ile ilgili rivayetleri incelemektedir. 6) *Yalkut Shimoni (13. Yüzyıl)*: Tora'nın sözleri (ayetleri)'ne göre tanzim edilmiştir ve Yahudilik tarihinin ilk dönemlerine ait rivayetleri incelemektedir.⁴⁰

Günümüze kadar ulaşan bu tür *Midraş*, Yahudiler için bir vaiz (*maggid*), nasihatçı ve gönüllere dokunan hatip görevi görmektedir. Bu tür bir anlatım olmadan Yahudiliğin tam olarak anlaşılması mümkün değildir çünkü Yahudilik aynı zamanda binlerce yıllık Yahudi gelenek ve kültürünü de içermektedir.

Agada'nın önemine binaen Yahudi dünyasında bu konuda çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Yaakov İbn Habib adlı 15. Yüzyıl Yahudi din alimi rabbi, Talmud'un Agada ilgili bölümünü "*En Yaakov*" adlı bir eserde derleyerek kitap haline getirmiştir. 1910 yılında Bialik ve Y. H. Rawnitzki tarafından derlenen "*Sefer Agada*" da kayda değer eserlerdendir. "*Agada Bereşit*" adlı eser, Midraş Agada'ya örnek oluşturmaktadır.⁴¹

Midraş Agada, okuyucularını ikna etmek için kıssa, efsane ve diğer yaratıcı metodları kullandığından dolayı, yorumları daha kapsayıcı ve daha esnektir. Bu metoda göre rabbiler, sorulara olayın veya hükmün nedenlerini açıklayan bir hikâye anlatarak cevap vermeyi tercih ederler.⁴²

Midraş Agada, Yahudilerin Tevrat ile ilgili resmi perspektiflerini o kadar etkilemiştir ki, birçok Yahudi Midraş Agada'da anlatılan hikâye ve anekdotları Tevrat'taki gerçek hikâyeler olarak görmektedir. Bununla ilgili en çarpıcı örnek Agada örneği İbrahim (a.s) ile ilgili örnektir. Bu örneğe göre İbrahim babasının put dükkanına girerek tüm putları yerle bir etmiştir. Halbuki bu hikâye Tevrat'ta geçmemekte sadece Midraş Agada'nın bir parçası olarak anlatılmaktadır.⁴³

⁴⁰ Karesh, Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, s. 320.

⁴¹ Besalel, *The New Jewish Encyclopedia*, s. 39.

⁴² Karesh, Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, s. 5.

⁴³ Karesh, Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, s. 5.

2.3. Agada'nın Diğer Muhtelif Tasnifleri

Yukarıda anlattığımız en çok kullanılan tasnif dışında Agada'yı farklı tasniflere tabi tutanlar da vardır. Bunlardan biri Muhafazakâr Yahudiliğin yirminci yüzyıldaki en önemli lideri olarak anılan Louis Finkelstein'dir.⁴⁴ Ona göre, Yahudilikte Agada'yı çeşitli sınıflandırmaya tabi tutmak Yahudi alimleri arasında adet haline gelmiştir. Bu nedenle, öncelikle genel olarak yorumlanan (*exegetical*) Agada ve yoruma gerek olmayan (*nonexegetical*) Agada olarak ikiye ayrılabilir. Bunun dışında, Yahudi milletin tarihi, Kutsal Kitap ve dini metinler sürecine dair geçmişini konu edinen *tarihi Agada'* dan söz etmek mümkündür. Yine, vaaz ve hitabet materyali olarak hizmet eden ve ahlaki değerleri yansıtan, hayatın her safhası, hareket ve düşüncesini içine alan *dini-ahlaki (religio-ethical) Agada'* dan da söz etmek gerekir. *Mistik ve eskatolojik Agada* ise, Yaraticı'dan, dünyanın sonuna kadar insan aklını meşgul eden ve heyecanlandıran her aşkın gizemi konu edinmektedir. Hatta Agada, ilk bakışta anlamakta güçlük çekilen ve karışık (*mélange*) görünen hurafeleri de içerdiğinden bunlara *hurafe Agada'sı* denilmesi mümkündür.⁴⁵

Sonuç

Sonuç olarak Agada, Halaka kadar önemli olmasa da klasik Yahudiliğin (*Rabbani Yahudilik*) önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Sözlü Kanun (*Oral Law*) olarak bilinen bu literatür içerisinde Agada, Babil Talmudu'nun üçte biri ve Filistin Talmudu'nun altıda birini oluşturan daha çok ahlaki tarafa ve manevi şuurlanmaya vurgu yapan bir özellik taşımaktadır.

⁴⁴ Finkelstein Yahudiliği, sürekli kendi dışındaki çevreye bakan, bir yaşam biçimi olarak görmüştür. Ona göre Yahudilerin, içerisinde yaşadıkları toplumun bir parçası olma ve bu topluma Yahudiliğin manevi ve ahlaki geleneğini bir şekilde aktarma mecburiyetleri vardır. Diğer bir ifadeyle, Yahudilerin kendi toplumları dışındaki daha geniş dünya ile alakadar olması bir Yahudi için merkezî bir öneme sahiptir. Ona göre Yahudi toplumun dışarıya ilgisiz kalması kilitli bir odada yaşamak gibidir ve Yahudilik ancak dışı açık bir dünyada hayatta kalabilir. Bkz. İsmail Başaran, *Muhafazakâr Yahudilik*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2017, s. 64.

⁴⁵ Louis Finkelstein, *The Jews: Their History*, Schocken Books, New York 1970, s. 166.

Agada kapsamında anlatılan hikâye ve efsaneler, Yahudiliğin omurgası olan Halaka'yı destekler ve tamamlar mahiyette olduğu görülmektedir. Agada sayesinde Halaka'nın kuralları Yahudiler tarafından daha iyi anlaşılmakta ve dolayısıyla dinin anlaşılmasını daha da kolaylaştırmaktadır.

Bazı Yahudi ilim adamları tarafından zaman zaman Agada, Halaka'nın önüne geçeceği endişesiyle ikincil konuma itilmişse de, tarihsel olarak sürgünler yaşamış ve bu tür kıssa ve efsanelerle ayakta kalmış bir topluluğun Agada'yı görmezden gelmesi mümkün değildir. Agada, Yahudilerin zor ve acılı zamanlarında kendilerine psikolojik ve manevi destek vermiştir. Bu nedenle Agada, kanaatimizce, bazen Halaka'nın ağır yükü sebebiyle bunalan Yahudilere, bu emirlerle direk bağlantısı olmaması hasebiyle hikâyesel soft bir versiyon olarak hayatı daha anlamlı hale getirmektedir.

Diğer taraftan, Agada'nın din felsefesi açısından yaklaşımı da ikna edici bir özellik taşımaktadır. Agada, bazı Yahudi alimleri tarafından belirsiz ve bulanık ifadeleri sebebiyle entelektüel ve rasyonel bulunmasa da, dini kuralların (*Halaka*) emredilmesindeki hikmetin (*hikmet-i teşri*) din mensupları tarafından daha iyi anlaşılmasında büyük fayda sağlamak ve manevi açıdan daha şuurlu olunmasına yardımcı olmaktadır.

Kaynaklar

Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010.

Alalu, Suzan, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 1996.

Başaran, İsmail, *Muhafazakâr Yahudilik*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2017.

Başaran, İsmail, "Muhafazakâr Yahudilikte İbadet", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 25, 2018, 213-227.

Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Cilt 1, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001.

Bridger, David, *The New Jewish Encyclopedia*, Behrman House, New

- York 1962.
- Cohen, Harry A., *A Basic Jewish Encyclopedia*, Hartmore House, Hartford 1965.
- Finkelstein, Louis, *The Jews: Their History*, Schocken Books, New York 1970.
- Geaves, Ron, *Key Words In Judaism*, Georgetown University Press, Washington 2006.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul 1998.
- Han, Zafer İslam & Aydın, Mehmet, "Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 1981, 139-152.
- Ibn Habib, Jacob ben Solomon & Ben Maimon, Abraham ben Moses, *En Jacob: Agada of the Babylonian Talmud*, Indiana University Press, New Jersey 1921.
- Karesh, Sara E. & Hurvitz, Mitchell M., *Encyclopedia of Judaism*, ed. J. Gordon Melton, Facts on File Inc., New York 2006.
- Kessler, Edward & Wenborn, Neil, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, Cambridge University Press, New York 2005.
- Kitabı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2010.
- Lorberbaum, Yair, "Reflections on the Halakhic Status of Aggadah", *Dine Israel*, 24, 2007, 29-64.
- Neusner, Jacob, *The Routledge Dictionary of Judaism*, Routledge, London 2004.
- Özcan, Şevket, "Yahudilikte Pesah (Fısıh) Bayramı ve Semboller Bağlamında Fenomenolojik Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 61, 2018, 1206-1214.
- Siegel, Seymour, *Conservative Judaism and Jewish Law*, The Rabbinical Assembly, New York 1977.
- Steinsaltz, Adin, *The Essential Talmud*, Bantam Books, New York 1976.
- The Torah: The Five Books of Moses*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1962.

Wigoder, Geoffrey, *The New Standard Jewish Encyclopedia*, Facts on File Inc., New York 1992.

<http://www.sevivon.com/images/stories/kutuphane/kitaplar/agada.pdf>, Erişim Tarihi: 25.10.2019.

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/aggadah-or-haggadah-jewish-virtual-library>, Erişim Tarihi: 26.10.2019.